

İmam Mâtürîdî'ye Göre Nübüvvet ve İspatında Erdemin Önemi*

Yakup HAFIZOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Kelam ve İtikâdî İslam Mezhepleri Anabilim Dalı,
Dr. Instructor Member, Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic
Sciences, Department of Kalam and Faith Islamic Sects

Niğde, Türkiye

yhafizoglu@ohu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-2008-9060

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Ocak / January 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 16 Mayıs / May 2023

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2023

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı/ Issue: 20 Sayfa /Page: 143-170

Atıf / Cite as: Hafızoğlu, Yakup. “İmam Mâtürîdî'ye Göre Nübüvvet ve İspatında Erdemin Önemi [the Importance of Virtue in Prophethood and the Proof of Prop-hethood According to Imam Mâtürîdî]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 20 (June 2023): 143-170

<https://doi.org/10.18498/amailad.1236082>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya Uni-versity, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>.

* Bu çalışma, 27-28 Ekim 2022 tarihinde Giresun'da düzenlenen 'Uluslararası İnsan, Din ve Erdemlilik Sempozyumu'nda özet olarak sunulan ve tam metni yayınlanmamış olan bildirinin yeniden gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

The Importance of Virtue in Prophethood and the Proof of Prophethood According to Imam Mâtürîdî

Abstract

Prophethood, which is one of the main subjects of the science of Kalam (usûl-i selâse), is the benchmark in the communication between God and man. Because God's address to man was not realized directly due to ontological difference, but indirectly through the prophets chosen from among the people. In this way, people became aware of the existence of God and the hereafter, of which they did not (could not) have knowledge, through the notification of the prophets. Therefore, both the necessity and the proof of prophethood take precedence over the proof of God and the afterlife. For this reason, theologians have put forward many evidence and arguments for the proof of prophethood.

It is seen that theologians mostly use the miracle proofs to prove prophethood in classical kalam works. Because the miracle is an important piece of evidence in terms of proving the claim of a person who received revelation from Allah and was assigned to be a prophet. In this context, miracles have been evaluated by theologians as an important proof in distinguishing whether a person claiming to be a prophet is true or false. In fact, they did not consider it necessary for those who claimed to be prophethood without showing miracles to be accepted as prophets. Kalam scholars firstly drew attention to the Qur'an as a miracle in proving the prophethood of the Hadrat Prophet. However, it is a known fact that theologians present Hadrat Prophet's superior moral virtues as a human being as evidence for his prophethood alongside the Qur'an.

The duty of prophets is not only to convey divine revelation to the societies to which they were sent. Also, they are exemplary personalities who describe and practice it in their own lives. In a way, the realization of the religious and practical transformations aimed at the addressees of the revelation is directly related to the moral identity (righteousness, trustworthiness) of the messenger who carries it. Because the person who will hear the word of the holy for the first time has the possibility to approach it with suspicion. However, virtues such as truthfulness, honesty and trustworthiness possessed by the speaker have a significant effect on removing these misconceptions in the minds of the interlocutors.

Evaluating the evidence of prophethood in two parts, Imam Maturidi first draws attention to virtuous behavior. According to him, the first proof of prophecy is that the behavior of the prophets is beyond doubt. Because they have displayed

virtuous behaviors in the society that they live in, both in childhood and adulthood, which cannot be compared with their peers. In this context, it is not possible for a person to reach this level through education. This shows that they are people who chosen and protected by Allah. Maturidi draws attention to the virtuous behavior of the prophets to support his view on this issue. According to him, the prophets did not emphasize their own views on any subject they conveyed, did not compromise their virtues in their actions and behaviors, and did not display a strange behavior. In addition, they have lived a more valuable life than other people in terms of distinctive features such as generosity, bravery, compassion, not valuing the world and finding solutions to the problems of the people. Maturidi states that it is appropriate to sympathize with and respect a person who has even one of these virtues. Thus, he emphasizes that the prophets are individuals who gather all of these virtues in their own person.

In this research, first of all, the views of kalam schools on the possibility of prophethood from a divine and human perspective are discussed. In this context, it has been stated that prophethood is possible, based on the fact that Allah has the attributes of murid and mutakallim. In addition, the views and thoughts of theological schools on the necessity of prophethood in terms of the need for religious and worldly knowledge are given. In this article, primarily classical kalam works and then contemporary books and articles were used as a source about prophethood. This study aimed to analyze the relationship that Imam Maturidi established between the superior moral characteristics of the Hadrat Muhammad and the proof of his prophethood.

Keywords: Kalam, prophethood, Imam Maturidi, morality, virtue

İmam Mâtürîdî'ye Göre Nübüvvet ve İspatında Erdemin Önemi

Öz

Kelâm ilminin ana konuları (usûl-i selâse) içinde yer alan nübüvvet, Allah ile beşer arasındaki iletişimde nirengi noktasıdır. Zira Allah'ın insana yönelik hitabı ontolojik farklılıktan dolayı doğrudan değil, insanlar arasından seçilen elçilerle dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Böylelikle insanlar, hakkında bilgi sahibi ol(a)madıkları Tanrı'nın ve ahiretin varlığından peygamberlerin bildirmesiyle haberdar olmuşlardır. Dolayısıyla nübüvvetin hem gerekliliği hem de ispatı, esasen Tanrı ve ahiretin ispatından önceliklidir. Bu nedenle kelamcılar nübüvvetin ispatı hususunda birçok delil ve argümanlar ortaya koymuştur.

Klasik kelâm eserlerinde nübüvveti ispat hususunda mütekellimlerin daha çok mucize delilini kullandıkları görülmektedir. Zira mucize, Allah'ın vahyine muhatap olan ve risâletle görevlendirilen birinin bu iddiasını kanıtlaması açısından önemli bir delildir. Bu bağlamda kelamcılar nezdinde mucize, nübüvvet iddiasında bulunan birinin bu iddiasında gerçekten doğru mu yoksa sahtekâr mı olduğunu ayırt etmede önemli bir kanıt olarak değerlendirilmiştir. Hatta onlar, mucize göstermeksizin nübüvvet iddiasında bulunanların peygamber olarak kabul edilmesini zorunlu görmemişlerdir. Kelâm bilginleri Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat konusunda mucize olarak öncelikle Kur'an-Kerim'e dikkat çekmişlerdir. Ancak Kelamcıların, Kur'an dışında bir beşer olarak Hz. Peygamber'in sahip olduğu üstün ahlâkî meziyetleri de onun risâletine delil olarak sundukları bilinen bir gerçektir.

Peygamberler, gönderildikleri toplumlara ilâhî vahyin sadece tebliğ edeni değil, aynı zamanda onu açıklayan ve kendi yaşamlarında pratize eden örnek şahsiyetlerdir. Bir bakıma vahyin muhataplarında hedeflediği inançsal ve eylemsel dönüşümlerin gerçekleşmesi onu taşıyan elçinin ahlâkî kimliğiyle (sıdk, emânet) doğrudan ilişkilidir. Zira kutsala ait sözü ilk defa duyacak olan muhatapın buna şüpheyle yaklaşma ihtimali bulunmaktadır. Ancak sözü taşıyanın sahip olduğu doğruluk, dürüstlük ve güvenilirlik gibi erdemler muhatapların zihnindeki bu vehimleri izale etmede kayda değer bir etkiye sahiptir.

Nübüvvetin ispatını iki kısımda değerlendiren İmam Mâtürîdî ilk olarak erdemli davranışlara dikkat çekmektedir. Ona göre nübüvvetin ispatının ilk delili, peygamberlerin davranışlarının şüphe götürmeyecek derecede bir mükemmelliğe sahip olmasıdır. Çünkü onlar yaşadıkları toplumda gerek çocukluk gerekse olgunluk dönemlerinde kendi akranlarıyla kıyaslanamayacak derecede erdemli davranışlar sergilemişlerdir. Bu bağlamda insanın eğitimle söz konusu mertebeye erişmesi mümkün değildir. Söz konusu durum da onların Allah tarafından seçilmiş ve korunmuş (*ismet*) kişiler olduğunu göstermektedir. Mâtürîdî, bu konuda görüşünü desteklemek üzere peygamberlerin sahip olduğu erdemli davranışlara dikkat çekmektedir. Ona göre peygamberler tebliğ ettikleri hiçbir konuda kendi görüşlerini öne çıkarmamış, hâl ve hareketlerinde erdemlilikten ödün vermemiş, yadırganacak bir davranış sergilememişlerdir. Yine onlar, insanları birbirinden farklı kılan cömertlik, yiğitlik, merhamet, dünyaya değer vermeme ve halkın problemlerine çözüm bulma gibi konularda diğer insanlardan daha olgun bir yaşam sürmüşlerdir. Bu erdemlerden sadece birine sahip olan kimseye sempati

duymanın ve bu erdemi nedeniyle kendisine saygı göstermenin yerinde bir hareket olduğunu belirten Mâtürîdî, peygamberlerin söz konusu bu erdemlerin hepsini şahıslarında toplayan zatlar olduğunu ifade etmektedir.

Bu araştırmada, kelâm ekollerinin öncelikle ilâhî ve beşerî açıdan nübüvvetin imkânı konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu çerçevede Allah'ın mürîd ve mütekellim sıfatları haiz oluşundan hareketle nübüvvetin imkân dâhilinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca dinî ve dünyevî bilgiye duyulan ihtiyaç açısından nübüvvetin gerekliliği hususunda kelâm ekollerinin görüş ve düşüncelerine yer verilmiştir. Mezûr çalışmada nübüvvet konusunda kaynak olarak klasik kelâm eserlerine müracaat edilmiş olup aynı zamanda güncel kitap ve makale türü eserlerden de istifade edilmiştir. Bu çalışma, İmam Mâtürîdî'nin Hz. Muhammed'in üstün ahlâkî özellikleriyle nübüvvetinin ispatı arasında kurduğu ilişkiyi çözümlemeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, nübüvvet, İmam Mâtürîdî, ahlâk, erdem

Giriş

Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin boşuna yaratılmadığını¹ belirten Kur'an insanın da başıboş bırakılmadığına² dikkat çeker. Bu bağlamda yeryüzünün halifesi³ olan insanoğluna verilen yaşam süresini nasıl kullanacağına dair rehber ve yol gösterici olarak elçiler gönderildiğini belirtir.⁴ Kur'an'da, peygamberlerin Allah ile kulları arasında elçi olmaları nedeniyle iki yönlü sorumlulukları bulunduğu ifade edilmektedir. Bunlardan birincisi Allah'a karşı ikincisi de kullara karşı sorumlu oldukları görevlerini tayin etmektedir. Peygamberler, Allah'ın elçisi olarak risâlet görevini bihakkin yerine getirmek ve kendilerine vahyolunanı olduğu gibi tebliğle mükelleftirler.⁵

¹ Sâd 38/27

² el-Kıyâme 75/36

³ el-Bakara 2/30, el-En'âm 6/165, el-A'râf 7/69,74, Yûnus 10/73, en-Neml 27/62, Fâtır 35/39, Sâd 38/26

⁴ El-Mâide 5/16, 19, el-En'âm 6/130, el-A'râf, 7/35, 43, 53.

⁵ Kemal Işık, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde İmân Allah ve Peygamberlik Anlayışı* (Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980), 119-120.

Tarihsel ve pratik açıdan insanlara uyarıcı ve müjdeleyici olarak⁶ peygamberler gönderilmekle beraber teolojik anlamda kelâm ekolleri ilâhî ve beşerî açıdan nübüvvetin imkânını tartışmışlardır. Bu bağlamda nübüvvetin imkân dâhilinde olduğuna Allah'ın mürîd ve mütekellim olması delil olarak sunulmuştur. Zira Allah'ın irâde ve kelâm sıfatları nübüvvetle tecelli etmektedir. Nübüvvet beşerî açıdan da imkân dâhilindedir. Çünkü bilinen bir gerçektir ki insanlar bedenî ve rûhî açıdan eşit derecede olmayıp birbirinden farklıdır. Dolayısıyla üstün kabiliyetlere ve özelliklere sahip peygamberlerin metafizik alanla bağlantı kurup diğer insanların akıl ve duyular yoluyla üretemedikleri birtakım bilgileri almaları mümkündür.⁷

Kelâm ekolleri peygamber göndermenin vukûfiyeti konusunda hemfikir olmakla birlikte konunun Allah açısından zorunluluk içerip içermediği noktasında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mu'tezile, nübüvvetin gerekliliğini usûlü hamse içinde yer alan adalet ilkesiyle ilişkilendirerek "salah-aslah" çerçevesinde ele alır. Kul hakkında aslah (en yararlı-en iyi) olanı yaratmak Allah için vâcibdir (vücûb ale'llah) diyen Mu'tezile, şer'iyatla ilgili konularda teklifle amaçlanan hususlarda bir eksiklik olmaması için Allah'ın adli gereği bu fiillerin durumunu öğretecek peygamber göndermesini zorunlu görür. Çünkü adl sıfatının gereği, Allah'ın üzerine vâcib olanı ihlal etmemesini gerektirmektedir. Neticede Mu'tezile'ye göre şayet peygamber gönderme hasen ise bunun terki kabih olacağından bu aynı zamanda onun vâcib olduğu anlamına gelmektedir.⁸

Eş'arîlere göre Allah'ın peygamber göndermesi aklen imkânsız olmadığı gibi O'nun üzerine vâcib de değildir. Allah dilerse peygamber gönderebileceği gibi dilerse göndermeye de bilir. Allah, peygamber gön-

⁶ "Şüphesiz biz seni müjdecî ve uyarıcı olarak, hak ile gönderdik..." el-Bakara 2/119. Benzer ayetler için bk, el-Bakara 2/119, en-Nisâ 4/165, el-Mâide 5/19.

⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/282.

⁸ Ebu'l-Hasen b. Ahmed el-Hemedânî Kādî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl (en-nübüvvet ve'l-mu'cizat)*, thk. Muhammed Mahmud Kasım (Kahire, 1382), 15/73; Ebu'l-Hasen b. Ahmed el-Hemedânî Kādî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse* (Kahire: el-Mektebetü'l-Vehbe, 1996), 563-564.

dermediği zaman sefih sayılmaz. Zira Allah'ın insanlara peygamber göndermesi aklî hükümler konusunda bir lütuftur. Çünkü akıl, teklîfî hükümlerde bir şeyin iyi ya da kötü olduğuna delâlet edemez. Bir şeyin iyi veya kötü olduğu ancak şer'i kaynaklar ve sem'i yolla öğrenilebilir ki bu hususta nübüvvete ihtiyaç hâsıl olmaktadır. Böylece akıl sahipleri peygamberler vasıtasıyla aklî hükümleri kabul ederler.⁹

Mâtürîdîlere göre her ne kadar insan aklıyla iyi ve kötüyü ayırt etse de nübüvvet müessesesinin varlığını aklî bir zorunluluk olarak kabul etmek zorundadır. Bu hem dini hem de dünyevi açıdan ona muhtaç olma hem de Allah'ın lütfunu kanıtlama ve hikmet açısından önemlidir. Zira ilâhî lütuf olarak yerden ve gökten verilen nimetler karşılığında kulların ibadete ve teşekkürle layık olanı bilmeleri ve bu nimetleri vereni tanımaları için nübüvvete ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca nimetler karşılığında Allah'a karşı kulluk görevinin nasıl yerine getirilmesi gerektiği bilgisini içeren emir ve yasaklar da ancak peygamberler aracılığıyla öğrenilebilmektedir. Bu nedenle Mâtürîdîlere, Allah'ın Peygamber göndermesini aklen câiz, hikmeti gereği şer'an vacip olduğunu ileri sürerler. Anlaşılacağı üzere peygamber göndermenin Allah'ın üzerine vâcib olması Mâtürîdîler açısından Mu'tezile'den farklı olarak hikmetin hükmü gereğince dir. Çünkü peygamber göndermede birçok hikmetler ve maslahatlar bulunmaktadır.¹⁰

⁹ Ebû Bekir Muhammed el-Hasen İbn Fûrek, *Mücerredü Maḳâlâti'ş-Şeyḫ Ebi'l-Ḥasan el-Eş'arî*, thk. Daniel Gimaret (Beirut: Dâru'l-Meşrik, 1987), 174; İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâli Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *Kitâbu'l-irşâd ilâ kavâti'i'l-edille*. thk. -, thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ - Alî Abdu'l-Munîm Abdu'l-Habîb (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1950), 257, 303.

¹⁰ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf (İskenderiye: Dâru'l-maârifî'l-Mısriyye, ts.), 177-178; Sadru'l-İslâm Ebu'l-Yusr Muhammed el-Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, thk. Peter Linss Hans (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye lit-Türâs, 2005), 95; Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn (Mâtürîdîyye Akâidi)*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 103; Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn et-Teftâzânî, *Şerḫu'l-'Akâ'id*, thk. Ali Kemal (Beirut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabiyye, 2014), 124.

Kelamcılar nübüvvetin gerekliliğini savunurken dinî ve dünyevî bilgiye olan ihtiyaca dikkat çekerler. İnsanlar sahip oldukları akıl ile bir yaratıcının varlığına dair bilgiye ulaşırsalar bile akılları onlara yaratıcıya nasıl kulluk edecekleri, yaratan-yaratılan arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği ve ahiret hayatı hakkında bilgi üretemezler. Dolayısıyla insanların hak ile batıla ilişkin kanıtları, gerçekle hurafe arasındaki ayırımı, ebedi sadete kavuşturacak olan eylemlerle bunları yerine getirme yöntemlerini, cehenneme götürecekt eylemlerle bunlardan uzak durma yollarını öğrenmeye ihtiyaçları bulunmaktadır.¹¹

1. Nübüvveti İnkâr Edenlere Karşı İmam Mâtürîdî'nin Savunusu

Dinler varlık ve muhteva yönünden teolojik bir çekirdeğe sahiptirler. Örneğin Yahudilikte Benî İsrâil geleneği, Hristiyanlıkta Hz. İsa, düalist inançlarda Nur (Işık) ve Zulmet (Karanlık) bu özü temsil etmektedir. İslâm'da ise teolojik özü oluşturan şey hiç kuşkusuz hakikat ve hidayet değerinin kendisine dayandığı nübüvvedir. Bu nedenle diğer din mensuplarının İslâm'ı bu bağlam üzerinden tenkit etmelerinin nedenini başka yerde aramamak gerekir.¹²

Kelâm geleneğinde sistematik düşünceye sahip âlimlerden biri olan İmam Mâtürîdî, nübüvvet mevzusunda uzun felsefî ve teolojik tartışmalara girişir. O bir taraftan nübüvveti inkâr eden din mensuplarının karşıt görüşlerini teolojik ve rasyonel zeminde değerlendirerek geçersizliğini ortaya koyarken diğer taraftan da nübüvveti kabul eden ancak bu konuda tereddütleri bulunan din mensuplarının görüşlerine değinir. Ayrıca zayıf argümanlar ileri sürmeleri nedeniyle nübüvveti ispatta yetersiz ve başarısız olanların görüşlerini de inceler.¹³

¹¹ Yavuz, "Nübüvvet", 33/282.

¹² İbrahim Aslan, "İmâm Maturidî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2014), 39.

¹³ Mehmet Evkuran, *Ahlâk Hakikat ve Kimlik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 199.

İmam Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid* adlı eserinde nübüvvet konusunu incelerken, onu inkâr edenlerin iddialarını, isim zikretmeden cevaplandırmaktadır.¹⁴ Mâtürîdî, tefsir alanında yazmış olduğu *Te'vîlâtü Ehli's-sünne* isimli eserinde Berâhime'nin¹⁵ nübüvveti inkâr ettikleri bilgisini aktarır. Ona göre Berâhime'nin nübüvveti inkâr etmesindeki esas neden nübüvvet olgusunu hâkim olan Allah'ın hikmetine uygun görmemeleridir. Zira onlar, kendisini ve peygamberlerini inkâr edecek, onların nübüvvetini kabul etmeyecek bilakis onlara düşman olacak ve öldüreceğini bilen birinin, peygamber göndermesinin hikmete aykırı olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁶ Yine Mâtürîdî *Kitabü't-Tevhid'* de Ebû İsâ el-Verrâk'ın (öl. 247/861) nübüvveti inkârıyla ilgili görüşlerine genişçe yer verir. Verrâk'a nispet edilen peygamberlerin Allah'ın izniyle gösterdikleri mucizeleri sihir, kehânet ve hokkabazlıkla eşit tuttuğu düşüncesine karşı cevap olarak İbnü'r-Râvendî'nin (öl. 301/913-14 [?]) nübüvveti ispat için kullandığı argümanları aktarır.

İnsanların nübüvvet konusunda birçok görüşler ileri sürdüğünü belirten Mâtürîdî, hidayet önderlerinin ve âlimlerin nübüvveti kabul ettiklerini ifade eder. Ancak isim vermeden üç başlık altında daha sonra bunlara iki tane daha ilave ederek toplamda beş başlıkta nübüvveti inkâr edenlerin görüşlerini aktarır ve bunları tenkit eder.¹⁷

1- Âlemin yaratıcısı olmadığından hareketle nübüvveti inkâr edenler. Bunlara göre âlemin bir yaratıcısı yoksa âlem kendi kendine var olmuştur. Dolayısıyla nübüvvet de söz konusu değildir. Bu görüş âlemin ezeli olduğunu iddia eden mülhitlerin (dinsizlerin) ve Dehrîlerin bakış

¹⁴ Nübüvvetin inkârı konusunda diğer kaynaklarda özellikle bu itirazların Berâhime'ye yöneltildiği göz önünde bulundurulduğunda, Mâtürîdî'nin, eleştirilerindeki hedef kitlenin Berâhime olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bk. Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 141.

¹⁵ Şehristânî, Berâhime'nin nübüvveti inkân dâhilinde görmeyen ve bu konuda akli deliller ileri süren Berahim adlı kişiye mensup olanlar olduğunu söyler. Bk. Ebu'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b Abdilkerîm eş-Şehristânî, Milal ve Nihal, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011), 453.

¹⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdi Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 9/191.

¹⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 176.

açısını yansıtmaktadır.¹⁸ Mâtürîdî, nübüvvetin ispatı için öncelikle Allah'ın varlığını benimsemek gerektiğine dikkat çeker. Bunun için Mâtürîdî'ye göre hem Allah'ın varlığını hem de nübüvveti ispat edecek olan şey elçilerin göstermiş oldukları mucizelerdir. Zira peygamberler bir beşer olarak güçlerinin sınırlarını bilen bir toplum içinde yaşamışlardır. Dolayısıyla onların mucizeler göstermeleri, bu tür olağanüstü olayları gösterme gücüne sahip olmadıklarını bilen insanların, nübüvvetle görevlendirilen elçilerin kendilerine bu görevi veren varlık adına söyledikleri her şeyde doğru ve samimi olduklarını kabul etmelerini gerektirecektir. İnsanlar O'nu görmeseler de elçisinin ispatına delil olan bu olağanüstü olaylar hâkim, âlim ve kâdir olan o varlığın da mevcudiyetini ispat etmektedir.¹⁹

2- Bir Yaratıcı'nın varlığını kabul etmekle beraber O'nun emir ve yasaklarının bulunduğu inkârdan hareketle reddedenler. Daha önce geçtiği üzere Mâtürîdî, bu görüşü savunanların Berâhime olduğunu belirtir. Yaratıcının emir ve nehiy, va'd ve vâidini kabul etmeyen bu gruba göre onun âlemi yaratmasında hiçbir hikmet bulunmamaktadır. Âlem sonra yok edilmek üzere inşa edilmiştir. Mâtürîdî, onların bu görüşüne hikmet üzerinden itiraz eder. Hikmeti, "Her şeyi kendi yerine koymak"²⁰ şeklinde tanımlayan Mâtürîdî'ye göre fiillerinin sonucu böyle olan birinin hâkim ve hikmetli olduğu herkesin bildiği bir husustur. Zira âlemi yaratanın hikmet sahibi olduğu ona yerleştirmiş olduğu birliğini ve hükümlerliğini kanıtlayan pek çok delilden anlaşılmaktadır. Mâtürîdî'ye göre aklın kendisinin de bir parçası olduğu bu âlemin hikmet dışında bir temel üzerine kurulmuş olması veya boş yere sadece yok edilmek üzere yaratılmış olması, hikmete uygun bir davranış değildir.²¹ Bu nedenle o, zâtıyla hikmet sahibi olan Allah'ın yönetiminde bir zâfiyetin söz konusu olamayacağını, onun kullarına buyurduğu emir ve yasakların amacının da onların kazançları ve menfaatleri için olduğunu belirtir.²²

¹⁸ Aslan, "İmâm Maturidî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu", 41.

¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 176.

²⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 114.

²¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 4, 177.

²² Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 8/652.

Varlıkların ontolojik yapısına dikkat çeken Mâtürîdî, Allah'ın onları faydalı ve zararlı olmak üzere iki kısımda yarattığını ve her birini hem hazza hem de eleme müsait kıldığını belirtir. Ona göre Allah'ın nesnelere vermiş olduğu bu özelliklerle emir ve yasaklarını bildirmesi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Zira bu sayede insanlar, elem veren şeylerle sakındırılmakta ve haz verenlerle de teşvik edilmek suretiyle terğib (teşvik etme) ve terhîb (uyarma) gerçekleşmiş olmaktadır.²³ Bu da ancak Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara ileten ve onları faydalı ve zararlı olan şeyler hakkında bilgilendirip uyaran elçiler sayesinde mümkündür.

Mâtürîdî, yaratıcının, yaratma safhasında insana birçok nimet ihsan ettiğini ve buna teşekkür etmenin aklî bir zorunluluk olduğuna dikkat çeker. Yaratıcı, kullarına verdiği nimetlerin şükrünü, emir ve yasaklarının yerine getirilmesi şeklinde onlardan talep etmektedir. Ona göre emir ve yasakların hikmeti bunları emreden ve nehyedeni tanımaktan ibarettir. Çünkü O, kendisini tanımayı canlılar arasında sadece insan türüne has kılmıştır. Allah'ın insana bahşettiği akıl, bir şeyin iyi ya da kötü olduğuna karar verme kabiliyetiyle mücehhez olduğundan ona emir ve yasak göndermek gereklilik arz etmektedir. Şu halde Allah'ın âlemi yaratmasındaki nihai amaç O'nun birliğine ve hikmetine delil olmasıdır ki insanı da bu nimetten mahrum bırakması caiz olmazdı. Çünkü böyle bir durumda âlemin yaratılması abesle iştigal olurdu. Diğer taraftan mükellefiyetin kalkması, yaratmayı da anlamsız hale getireceğinden bu durumda tüm mevcudat yok edilmek üzere yaratılmış olacaktı. Oysa bir şeyi bozmak dışında başka bir şey için yaratmayan biri hikmetli olmayıp abesle iştigal edendir.²⁴

3- Nübüvveti reddedenlerden üçüncüsü; yaratıcının varlığını kabul etmekle beraber insan aklının tek başına yeterli olup risâlete ihtiyaç olmadığını iddia edenlerdir. İmam Mâtürîdî, bu görüşü savunanlara karşı hem dinî hem de dünyevî açıdan ona olan ihtiyaç nedeniyle nübüvvetin varlığına inanmanın aklî bir zorunluluk olduğunu belirtir. Varlıkların ontolojik yapısına dikkat çeken Mâtürîdî, yeryüzünde imtihan için yaratılan beslere yarar sağlayan gıda ve ilaçlar bulunduğu gibi zarar veren hastalıklar

²³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 178.

²⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 100.

ve öldürücü zehirlerin de bulunduğunu ifade eder. Bir şeyin yararlı veya zararlı olduğunu öğrenmek için deneme yapmak insana ölümle sonuçlanan bir bedel ödettirebilir. Diğer taraftan bunu test etmeden ayırt edebilmek insan için her zaman mümkün de olmayabilir. Dolayısıyla şu durumda yeryüzündeki varlıkların mahiyetini Allah'ın kendisine bildireceği bir elçinin mevcudiyetine hükmetmek kaçınılmaz olmaktadır.²⁵ Çünkü insanlar elçilerin bilgilendirmesiyle kendilerine faydalı olan besinleri gıda olarak alacaklar ve bu sayede elde ettikleri güçle de dinî vazifelerini ifa etmiş olacaklardır.

Mâtürîdî, aklın tek başına yeterli olup nübüvvete ihtiyaç olmadığını savunanlara karşı yine aklî temellendirmelerde bulunur. Bunu yaparken bugünkü anlamda eğitim, ekonomi, sosyoloji ve antropoloji gibi bilimlerden de yararlandığını görmekteyiz. Ona göre üreme ve çocukların terbiye edilme bilgisi, çeşitli sanatların ve mesleklerin öğrenilmesi, gıdaları kullanma bilgisi, dillerin ve tabiattaki varlıkların isimlerinin öğrenilmesi, ticarî anlamda beşeri ihtiyaçların nereden ve nasıl karşılanacağı, bunun için şehirlerin ve ülkelerin yollarını bilme, hayvanları eğitmek ve nasıl kullanılacağını öğrenmek gibi bahsi geçen şeylerin hepsinin temel ilkeleri akılların çıkarımıyla değil de peygamberlerin yol göstermesi ve öğretimiyle gerçekleştiğinin apaçık delilleridir.²⁶

Nübüvveti kabul etmenin aklî bir zorunluluk olduğunu belirten Mâtürîdî, nimet vereni tanıyıp ona teşekkür etmenin iyi bir şey olduğunu, nimetine nankörlük edip onu inkâr etmenin ise aklın çirkin kabul ettiği bir davranış olduğunu söyler. Ona göre lütuf ve nimetler açısından nübüvvete ihtiyaç vardır. Zira bu nimetlerin hakkının nasıl edileceği bilgisi insan aklının kavrayacağı bir husus olamayıp bu konuda Allah'tan haber getiren bir elçinin bulunması gerektiğine aklen hükmetmek kaçınılmaz olmaktadır.²⁷

İnsanlar arasındaki anlaşmazlıklar ve tartışmalar da aklî zaruret olarak nübüvvete ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Çünkü herkesin kendi fikrini doğru kabul ettiği bir ortamda insanlar arasında hakemlik yaparak

²⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 179.

²⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 180; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, 1/611.

²⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 181.

anlaşmazlığa düşenlerin görüşlerini bir araya getirecek ve onların kalplerini birleştirecek birinin her zaman bulunmadığı ittifakla sabittir. Yine anlaşmazlık tüm bozulmanın temeli ve yok oluşun başlangıcıdır ki bunların hepsi akılların kötü kabul ettiği şeylerdir. İşte bu nedenle insanlar arasında sulhu sağlayıp onları dirliğe ve bilgiye yönlendirecek yaratıcının görevlendirdiği elçilere ihtiyaç bulunmaktadır.²⁸

İnsanlar başlarına bir bela geldiğinde ve zor zamanlar geçirdiklerinde kendilerince üstün bilgiye sahip buldukları kişilere müracaat etmekte ve onların görüş ve düşüncelerinden yararlanmak istemektedirler. Bu durum onların başkalarından yardım alma ve tüm ihtiyaçlarını karşılama hususunda kendi akıllarını yeterli görmediklerini göstermektedir. İşte bu nedenle doğru sözlü bir nasihatçiye ihtiyaç olduğu aklî bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.²⁹ Diğer taraftan dünya meşgaleleri ve onların yoğunluğu akılların sağlıklı çalışmasını engelleyebilmektedir. Bununla birlikte kederler ve çeşitli acılar bunun yanında sayılamayacak kadar faktörler insanların akıllarını meşgul etmekte ve onun gerçeği kavramasını engellemektedirler. Aynı şekilde nefsanî arzuların üstün gelmesi, dünyevî arzu ve isteklerin çokluğu da bunda etkili olmaktadır. Şu halde insanlara gerçeği açıklayacak ve gerçeğe giden yolda rehberlik edecek bir elçiye ihtiyaç zorunlu olmuştur.³⁰ Mâtürîdî, psikososyal açıdan insanların içinde buldukları zorlukları aşmada ve akıllarını devre dışı bırakacak problemlerin çözümünde onlara yol gösterecek güvenilir elçilere ihtiyacı zorunlu görmektedir.

Mâtürîdî, aklın varlığa dair verdiği hükümleri nübüvvetin gerekliliğine delil olarak getirir. Aklî hükümler üç tanedir. Bunlar; vâcib; mümteni' ve ikisinin ortasında bulunan mümkündür. Vâcib ve Mümteni' aklen aksine herhangi bir haberin gelmesi mümkün olmayan bir konumdadır. Mümkün ise bu ikisinden farklı olup halden hale, elden ele ve bir mülkiyetten diğer bir mülkiyete geçebilen bir konumdadır. Mümkün içinde yer alan bir şeyin vâcib veya mümteni' konumda bulunması aklen söz konusu değildir. İşte

²⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 182.

²⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 180.

³⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 182-183.

mümkün hususunda her konumda en doğru açıklamayı getirenler Allah'ın elçileridir.³¹

4- Peygamberlerin mucizelerini sihirbaz, kâhin ve hokkabazların yaptıklarıyla denk olduğunu ileri sürenler. Mâtürîdî, peygamberlerin göstermiş oldukları mucizelerin her birinin kendi mahiyetini bildiren ve açığa çıkaran alametleri olduğunu dolayısıyla sihir ve kehanetle bir tutulamayacağını belirtir. Ayrıca ona göre sihirbazların ve kâhinlerin hünerlerini sergilerken her zaman başarılı olmadıkları nübüvveti inkâr edenlerin de bildiği bir gerçektir. Oysa peygamberlerin gösterdikleri mucizeler için böyle bir durum vâki olmamıştır. Bu gerçeklik karşısında mucizeyi sihirbaz ve kâhinin hüneriyle eşit tutan nübüvvet inkârcısının iddiası geçersiz olmaktadır.³²

Vahyin nüzul mahallinde mitolojik bilincin etkisiyle din ile kehanet ve sihir arasındaki sınırlar büyük ölçüde ortadan kalktığından vahye bu yönde ithamlar söz konusu olmuştur. İslâm kelimacıları da doğal olarak, sınırları tahkim etme çabası içerisinde olmuşlardır. Onlar, akli zemininden uzaklaşmış tüm inançları 'hurâfât' başlığı içerisinde ele alarak; dinin, gizemli ve akıl-dışı kabul edilmesini engellemeye çalışmışlardır. Bu konuda Mâtürîdî, nübüvvetin gerekliliğini öncelendiğinden sorunu mucize ile açıklayan yaklaşımlara karşı büyü ve kehanet tenkitlerine kısaca değinmiştir. Onun açısından kehanet ve sihrin aksine mucizenin, tanımı ve savunulması yapılabilir.³³

5- Mucizelerin, muhataplarını aciz bırakmasını onların bu konudaki eğitimsizliği ve tecrübesizliğiyle ilişkilendirerek nübüvveti karşı çıkanlar. Mâtürîdî, bu başlıkta Ebû İsa el-Verrâk'ın görüşlerine yer verir ve bunları cevaplamak için İbnü'r-Râvendî'den destek alır. Mâtürîdî, öncelikle el-Verrâk'ın dil uzattığı insanların yeteneklerine ve tabiatlarına vakıf olacak bir çapa sahip olmadığını dolayısıyla peygamberlere yönelik söylediklerinin bir tenkit mi ya da safсата mı olduğunu tespit edecek konumda bulunmadığını belirtir. Mucize, husûsî olarak Allah'ın elçisinin nübüvvet iddi-

³¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 184.

³² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 184.

³³ Aslan, "İmâm Maturidî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu", 42.

asıyla ortaya çıkardığı nesnenin öz yapısından uzak olağanüstü bir durumdur. Diğer taraftan peygamber kendi kavmi içinde bilinen beşerî yapı çerçevesinde doğup büyüüp gelişir. Dolayısıyla kavmi onun gibi birinin sahip olduğu beşerî yapısıyla mucizeler göstermesinin ihtimal dairesinde olmadığını iyi bilir. Yine peygamberler o kadar çok ve çeşitli mucizeler göstermiştir ki bunların yeryüzünün yapısına dair bilgiyle gerçekleştirilmesi mümkün değildir.³⁴

Mâtürîdî, nübüvvetle mucizenin imkânı arasında rasyonel bir bağ kurarak nübüvveti ispata çalışmaktadır. Bunun için tabiat kanunlarına aykırı bir durum olan mucize ile tabiatın kendi öz yapısı arasındaki farklılığa dikkat çekmekte ve böylesi bir olağanüstü olayı ancak nübüvvet iddiasında bulunan birinin elinde gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir.

2. Nübüvvetin Misyonu ile Erdem Arasındaki İlişki

Erdem; genel olarak karakterde ya da alışılmış davranışlarda doğruluk, dürüstlük, kötülükten kaçma, alçak gönüllülük, yiğitlik, vb. ahlâkın övdüğü iyi niteliklerin genel adı olup eş anlamlısı Arapça kökenli ‘fazilet’ kavramıdır.³⁵ Erdem, her toplumda takdir edilen ve ilâhî dinlerin insanlara tavsiye ettiği her biri insan için üstünlük vasfı sayılan doğruluk, adalet, yardımseverlik, alçak gönüllülük, sevgi ve merhamet gibi ahlâken övgüye mazhar olan ve öğütlenen nitelikleri kapsamaktadır. Bu niteliklere sahip olanlara “erdemli insan” denildiği gibi onlarda görülen bu üstün ahlâkî davranışlara da “erdemli davranış” denir. Erdem ve fazilet kavramları yalnızca ahlâkî erdemleri ifade etmez üstünlük ve yetkinlik gibi daha geniş anlamları da ihtiva eder.³⁶ Mâtürîdî, erdemli kişinin faziletli ve iyilik sahibi olduğunu, miskinlere, yakınlarına ve Allah yolunda hicret edenlere yardım ve iyilik eden olduğundan bahseder.³⁷

³⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 186-187.

³⁵ Şükrü Hâluk Akalın vd. (haz.), *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 806; Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000), 432.

³⁶ Cafer Sadık Yaran, “İslâm Ahlâkında Erdem”, *İslâm Ahlâkı Temel Konular Güncel Yorumlar*, ed. Muhammet Şevki Aydın - Ahmet Hadi Adanalı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 102-103.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, 7/535.

Nübüvvet görevini yerine getiren tüm peygamberler iman, ibadet ve ahlâk gibi üç ana ilkeyi anlatarak ve yaşayarak muhataplarına tebliğ etmişlerdir. Nübüvvet görevi sadece ilâhî buyrukları insanlara bildirmekle sınırlı olmayıp bunların pratize edilmesini de kapsamaktadır. Dolayısıyla peygamberlerin bulunduğu konum tebliğle birlikte aynı zamanda toplum için örnek olma özelliği de taşımaktadır. Şu halde topluma örneklik açısından peygamberlerin erdemli vasıflara sahip olmaları, vahyin kabullenilmesi ve yaşama geçirilmesinde vazgeçilmez bir unsur olmaktadır.

Peygamberler sadece iman ve ibadet ilkelerini tebliğ etmekle sorumlu olmayıp aynı zamanda erdemli davranışları da benimsetme göreviyle yükümlü olduklarından yaşadıkları toplum içerisinde ahlâken zirvede olan örnek şahsiyetlerdir. Onlar, kaba davranışlardan uzak her türlü güzel huylara ve hasletlere sahiplerdi. Öyle ki herhangi bir eğitim görmemiş olsalar dahi insanlar karşı son derece yumuşak ve naziklerdi. Bedevi insanlarda daha fazla görülen kabalık, sertlik, huysuzluk ve geçimsizlik gibi ahlâken olumsuz davranışlar onlarda görülmemiştir. Yine kendilerini toplum nezdinde küçük düşürecek, aslî vazifeleri olan tebliğ zarar verecek ayıp ve kusurlardan uzaktılar.³⁸

Kur'an-ı Kerim'de Peygamberlerin, ahlakı bozulmuş kavimleri günahlardan arındırıp onlara kitap ve hikmeti öğrettikleri haber verilmektedir.³⁹ Peygamberler sahip oldukları erdemli sıfatlarla normal insanlardan ayrılırlar. Onlar putlara tapma, hırsızlık, dolandırıcılık, yalancılık gibi ahlâk dışı davranışlardan uzak erdemli bir yaşam sürmüşlerdir. Şayet ahlak dışı sayılabilecek davranışları nübüvvetten önce yapmış olsalardı nübüvvetten sonra insanları onlardan sakındırmaları ve tebliğ görevini yerine getirmeleri mümkün olmazdı.⁴⁰

Kur'an'ın nüzul sürecine baktığımızda sadece inanç ilkelerinin değil ahlâkî değerlerin de ön plana çıkarıldığını ve bunları ihlal edenlerin Maun

³⁸ Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 16-17.

³⁹ el-Bakara 2/129, 151, Âl-i İmrân 3/164.

⁴⁰ Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, 10.

ve Hümeze surelerinde olduğu üzere ağır şekilde uyarıldığını görmekteyiz.⁴¹ Hz. Peygamber, nübüvvetinin bir bakıma erdemli olmaya hasredildiğini “Ben güzel ahlâkı, tamamlamak için gönderildim.”⁴² buyurarak belirtmiştir. Kur’an’da imanın yanında -erdem olarak tercüme edebileceğimiz- “sâlih amellerin” zikredilmesi⁴³ İslâm’ın teşvik ettiği her erdemli davranışın imanla çok yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. İslâm’ın nazarında erdemli davranışlar, terkedilmesi mümkün olmayan kemal sıfatlar olup dinin bizatihi kendi hayat ve ruhundan gelen üstünlüklerdir. Şayet güzel ahlâk olmasaydı İslâmiyet ruhsuz ve cansız kalırdı. Şu halde erdemli davranış imanı canlı kılmakta ve ona anlam kazandırmaktadır. Hz. Peygamberin gerek Rabbine karşı vazifesinde gerekse kullarla olan münasebetinde göstermiş olduğu örneklik bunun numune-i imtisalidir.⁴⁴

Hz. Peygamber ilk vahiyden itibaren yaşadığı toplumu içine düştüğü ahlâkî yozlaşmadan kurtarmak için derhal harekete geçmiş ve her türlü yanlış inanış ve davranışlara karşı toplumu erdemli ilkelerle donatmaya çalışmıştır. Toplumda var olan ancak yapılaş gayesi şan, şöhrat ve nüfuz elde etmek olan birtakım davranışların ulvi gayeler için yapılması gerektiğini kavratmaya gayret etmiştir. Tebliğ süresince erdemli davranışları benimsetmek için aceleci davranmamış, tedrici yöntemle hareket ederek en ümitsiz vakaları dahi birer erdem abidesine dönüştürmeyi başarmıştır. Neticede Hz. Peygamber sadece kendi nefsinde erdemli olmakla yetinmemiş, kendisine inansın veya inanmasın diğer insanların da ahlâkî erdemlerle mücehhez olmasını arzulamış ve bunun için gayret sarf etmiştir.⁴⁵

⁴¹ Ünal Kılıç, “Hz. Peygamber’in Ahlak’ı ve Güzel Ahlaka Verdiği Önem”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2009), 94.

⁴² Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Beirut: Dâru Türesi'l-‘Arabîyye, 1406), “Hüsnü'l-Huluk”, 1885.

⁴³ Bu ayetlerden bazıları; el-Bakara 2/25,82, en-Nisâ 4/57, 122, Yûnus 10/4, er-Ra’d 13/29, İbrâhîm 14/23 vd..

⁴⁴ Muhammed b. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, “Ahlakın Önemi ve İslâm Dinine Göre Temelleri”, *İslâm Medeniyeti* 33 (1973), 4.

⁴⁵ Kılıç, “Hz. Peygamber’in Ahlak’ı”, 88.

3. Nübüvvetin İspatında Erdemliliğin Önemi

Dinin, taklit değil de delile dayalı bilinmesi gerektiğini savunan Mâtürîdî, bunu gerçekleştirmede araçsal olarak nakil ve akıl olmak üzere iki temel esasa işaret eder. Aslında naklî bilgiyi aktaran elçinin insan olması ve aklın merkezinde de hikmet ehlinin “küçük âlem” diye isimlendirildiği insanın bulunması dinin beşer, beşerin de din için yaratıldığını göstermektedir.⁴⁶

Mâtürîdî, Allah'ın insanları, akıllarına yerleştirdiği yetkinlik sayesinde güzel ve süslü olan şeyleri tercih edip yapılarındaki kötülükleri terk etmekle imtihana tabi tuttuğuna dikkat çeker. Ona göre insanın teklife muhatap tutulması, tabiatların meylettirdiği fiilleri değil, akılların nefret ettiği fiilleri terk etme esasına bağlıdır. Bu bağlamda Allah, dünyada bulunan davranışları güzel ve çirkin olmak üzere ikiye ayırarak bu tasnifi vâ'd ve vâid için bir ölçü olarak kabul etmiştir. Bu iki unsur olmasaydı dünyada ölçü diye bir şey olmayacak dolayısıyla iyilik ve kötülük anlayışının oluşması da mümkün olmayacaktı. Bunun için Allah lütfuyla dünyada arzu edilen her şeyi hakir göstermiş ve ahirette olana davet etmiş, onu güzel göstermiştir. Bunun için de onları dünyadaki fani şeyleri terk edip ahiretteki ebedî nimetlere davet etmiştir.⁴⁷ Bu nedenle Mâtürîdî'ye göre, erdemli davranışın gayesi, sadece bu dünyada iyiliğe ulaşmak değil, aynı zamanda, bu dünya aracılığıyla, ahirette de iyiliğe kavuşarak kurtuluşa ermektir. Özetle, ona göre, erdemli davranışın amacı, neticede ahiret mutluluğunu kazanmaktan ibarettir.⁴⁸ Bu noktada ahlâkî erdem, dünya hayatının geçici ve sonlu olduğuna ilişkin ontolojik gerçekliğin kabulünü ve onda yaşanan haz ve mutluluğun ebedi olanla kıyaslanamayacak derecede aşağılarda olduğuna dair epistemolojik gerçekliği içinde barındırmaktadır.⁴⁹

Mâtürîdî, insanın erdemliliğinin nihâi dayanak noktası olarak Tanrı tarafından bir elçi vasıtasıyla ona iletilen haberî bilgiye, yani vahye dikkat

⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 2-3.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 2/323.

⁴⁸ Hanifi Özcan, “Mâtürîdî'ye Göre 'Hikmet' Terimi”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 2/6 (1988), 45.

⁴⁹ Sami Şekeroğlu, “Mâtürîdî Ahlak'ında 'Erdem' Fikri”, *Mîlel ve Nihal* 7/2 (2010), 183.

çeker. Ona göre haberî bilgiden, ahlâkî anlamda vazgeçmek mümkün değildir. Zira duyuların her zaman sağlam olamayıp bazen yetersiz kalmaları, aklın sınırlılığı ya da kimi zaman aklın hüküm verdiği konularda nefsin ve hevânın araya girmesi gibi olumsuz durumlarda güvenilir ve sağlam bir destekleyici ve rehber ihtiyacı kaçınılmaz olmaktadır. Mâtürîdî'ye göre, insanlar bazen sadece kendi fikirlerinin doğru olduğunu iddia edip birbirleriyle anlaşmazlığa düştüklerinde fikrine değer verdikleri bir Nebî'nin olması sorunları çözüme adına önemli bir rol üstlenirken aynı zamanda vahyin konumunu da tartışılmaz kılmaktadır.⁵⁰ Şu halde vahyin kabulü hususunda nübüvvetin ispatı öncelikli bir mesele haline gelmektedir. Genelde peygamberlerin nübüvveti, özelde de Hz. Muhammed'in risâletini ispat hususunda delilleri ikiye ayıran Mâtürîdî'yi özel kılan şey elçilere ait erdemli davranışları diğer hissî ve aklî mucizelerden ve nübüvveti gerekli kılan sosyolojik realitelerden önceleyerek ilk sırada değerlendirmesidir.

Peygamberlerin neden insan olmaları gerektiğini Mâtürîdî, onların erdemli kişiliği üzerinden açıklar. Ona göre Allah toplumlara kendi kavimlerinden olan ve kendi aralarında yetişen, doğru ve güvenilir olduklarını bizzat bildikleri kişileri elçi olarak göndermiştir. Peygamberlerin bu üstün erdemlere sahip olmaları risâlet davetinde de doğru olduklarını insanların bilmeleri içindir. Zira onlarda asla yalan ve ihanet görülmediği gibi hiçbir yalancılıkla da suçlanmamıştır.⁵¹ Bilindiği üzere sıdk (doğruluk) gibi peygamberlerde bulunması vacip olan sıfatlardan biri de ismet yani günah işlemekten uzak olmaktır. Günah işlemek erdemli birinden beklenmeyecek kötü bir davranıştır. Mâtürîdî, peygamberlerin iman etmeleri ve günahları terk etmeleri hususunda onların tercihlerini yok sayan ve bu durumun peygamber olmaları nedeniyle zorunluluktan kaynaklandığını ileri süren düşünceye katılmaz. Aksine ona göre peygamberler de helak olma korkusu içindeydiler. Zira Hz. İbrahim günah işlemekten ko-

⁵⁰ Sami Şekeroğlu, "İnsanın Ahlaki Ontolojisine Mâtürîdî Bir Bakış", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/30 (2013), 138.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 4/414.

runduğunu açık bir şekilde bilseydi Allah'a, "*Rabbim beni ve evlatlarımı putlara kulluktan uzak tut.*"⁵² diye dua etmezdi. Ona göre peygamberler de kendi nefislerinin kurtuluşa erip eremeyeceği ve tehlikeli durumlara düşme konusunda korku ile ümit arasındaydılar. Peygamberlerin Allah'a iman etmeleri bir zorunluluk sonucu gerçekleşmemiştir. Aksine onlar buna temyiz kabiliyetleriyle (Hakkı batıldan ayırt etmeleriyle) ulaşmışlardır. İşte bu nedenle onların makamı yücedir.⁵³

Mâtürîdî, Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı hususunda onun her türlü kusurdan arınmış olduğunu şahsında yer alan maddî ve manevî özelliklerden hareketle delillendirir. Fizyolojik olarak Hz. Peygamberin dolunaydan daha güzel görüldüğünü, miskten daha güzel koktuğunu, hatta onun terinin güzel kokularla karıştırıldığını, cildinin ipekten daha yumuşak olduğunu dış görünüşü itibarıyla benzeri görülmemiş bir güzelliğe ve yakışıklılığa sahip olduğunu belirtir.⁵⁴ Ancak Mâtürîdî'nin Hz. Peygamberin nübüvvetinin ispatında onun fizyolojik özelliklerini ve görünüşünü delil olarak ileri sürmesine katılmak pek de mümkün görünmemektedir. Zira bir insanın doğuştan sahip olduğu fizyolojik özellikler verili olup bunların insanlar arasında üstünlük özelliği olarak takdim edilmesi doğru bir yaklaşım değildir.

Mâtürîdî'ye göre elçilerin davranışlarındaki mükemmeliyet hiç kimsenin şüphe edemeyeceği ve aklın töhmet altında bırakamayacağı şekilde gerçekleşmiştir. Mâtürîdî, bu görüşünü sosyal ve toplumsal realite ile temellendirir. Zira Allah'ın elçisinin muhatapları gerek çocukluk gerekse olgunluk dönemlerinde elçiyle beraber hayatı paylaşmış ve onun akranlarıyla kıyaslanmayacak derecede, eğitimle dahi ulaşılması mümkün olmayan bir saflık ve dindarlık üzere olan hayatını müşahade etmişlerdir. Bu bağlamda Hz. Muhammed Allah'ın lütfu ve keremiyle nübüvvet öncesinde içinde yaşadığı toplumun pisliklerinden ve kötü davranışlarından uzak durmuş, ergenlik yaşına geldiğinde kavminin en efdal, en mert, ahlakça en erdemli erkeği olmuştur. O, aynı zamanda en iyi komşu, en doğru

⁵² İbrâhîm 14/35.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 10/279-280.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 202.

sözlü, en güvenilir ve kötülüklerden ve kişileri lekeleyecek olan huylardan en uzak duran olmuştur. Öyle ki kavmi arasında onun ismi “el-Emin” yani güvenilir idi. Allah bütün erdemli halleri onda bir araya getirmiştir.⁵⁵ İlk vahyi aldıktan sonra titreyerek eve geldiğinde eşi Hz. Hatice ona korkmaması gerektiğini Allah’ın asla onu utandırmayacağını çünkü onun akrabalarını gözettiğini, doğru sözlü ve güzel ahlâklı olduğunu, fakire yardım edip misafirlerine ikramda bulunduğunu belirterek teskin etmiştir.⁵⁶ Hz. Hatice’nin eşini teskin ederken söylediği cümlenin içeriğinde belirtilen tüm özellikler erdemli davranışları içermektedir.

Nebevî tebliğ ahkâmından önce iman ve erdem üzerine inşa edilmiştir. Hz. Peygamberin tebliğinde erdemli olmaya davet her zaman iman çağrısıyla paralel yürütülmüş, hukukî düzenlemelerle ilgili gelişmelere Medine döneminde ağırlıklı olarak başlamışsa da ahlâk öğretimi vahyin başlangıcından sonuna kadar devam eden bir olgu olmuştur. Mekke’de inen ayetleri tetkik edildiğinde bâriz bir şekilde iman ve erdemli davranışların art arda ifade edildiği konu örgülerini görmek mümkündür.⁵⁷

Mâtürîdî, Hz. Muhammed’in mü’minler için en güzel örnek olduğunu belirten Ahzâb sûresi 21. ayetteki üsve-i hasene (أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ) ifadesi hakkında İbn-i Abbâs’ın “Erdemli bir hayat tarzı veya benzeri anlamdadır” şeklindeki görüşünü aktardıktan sonra kendi görüşüne yer verir. Ona göre Hz. Peygamber’deki güzel örneklikten kastedilen ona uymak ve onu takip etmektir. Mâtürîdî, üsve-i hasene kavramını üç şekilde açıklamakta bunlardan ilk ikisi nübüvvet ile erdemlilik arasındaki bağlantının ne kadar güçlü olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Birincisi, Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed’in nübüvvet öncesinde de erdemli bir insanda bulunması gereken, güvenilir olmak, kerem ve izzet sahibi olmak gibi

⁵⁵ Muhammed İbn İshak, *es-Sîret’n-Nebeviyyetü*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004), 126-127.

⁵⁶ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahih*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsıru’n-Nâsır (b.y.: Dâru Tavkî’n-Necât, 1422), “Bed’ü’l-vahy”, 1, 3; Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (Beyrut: Dâru Türâsî’l-‘Arabîyye, ts.) “Bed’ü’l-vahy”, 252; İbn İshak, *es-Sîret’n-Nebeviyyetü*, 176.

⁵⁷ Huriye Martı, “Hz. Peygamber’i Ahlâkî Bir Model Olarak Benimsemenin Önündeki Engeller Üzerine”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2014), 5-6.

ahlâkî değerlerle mücehhez olduğunu biliyorlardı. Dolayısıyla Hz. Peygamberin şahsında taşıdığı bu üstün erdemli özelliklere istinaden vahiy geldikten sonra da ona uymaları (vahyi kabul etmeleri) gerekirdi. Mâtürîdî, Hz. Peygamberin nübüvvet öncesindeki erdemli hayat tarzının risâleti için delil olduğunu vurgulamıştır. İkincisi, güzel örneklik sadece Hz. Peygamberin şahsında olmayıp ona vahyedilen Kur'an için de söz konusudur. Mâtürîdî, "Gerçekten sen yüce bir ahlâk üzeresin."⁵⁸ ayetinde geçen 'yüce ahlâk' ifadesini Kur'an ahlâkî yani Kur'an'ın Hz. Peygamberde gerçekleştirdiği erdem ve terbiye olarak yorumlamıştır.⁵⁹ Zaten Hz. Aişe, sahabenin Hz. Peygamberin ahlâkî, hakkında sorduğunda "Sen hiç Kur'an okumuyor musun? Onun ahlâkî Kur'an idi" cevabını vererek Kur'an ile Rasûlallah'ın ahlâkını özdeşleştirmiş onu adeta yürüyen bir Kur'an'a benzetmiştir.⁶⁰ Mâtürîdî, üsve-i hasene ile ilgili üçüncü yorumda 'üsve' kelimesinin eşitlik anlamına dikkat çeker. Buna göre mü'minler Hz. peygamberin getirdiği şeriata ve sünnete ittiba ettiklerinde onların arasında bir eşitlik meydana gelmektedir.⁶¹

Mâtürîdî'nin iman ile peygamberlerin erdemi arasında kurduğu bağ evrensel ahlâkî ilkeler açısından da önem arz etmektedir. Zira bir davranışın aklen iyi olarak bilinmesi ve benimsenmesi onun erdemli bir davranış haline getirilmesi için her zaman yeterli olmamaktadır. Bir davranışın erdemli sayılmasında sadece aklın şartı bulunduğunu iddia etmek iman ile amel arasındaki ilişkiyi yok saymaktır. Ahlâkî erdemlerin dinden ve imandan bağımsız olarak sadece akla ve kişisel tecrübeye indirgenmesi bu hususta toplumda ortak bir anlayışın oluşmasını problemlile hale getirmektedir. Zira insan düşünen bir varlık olmakla birlikte aynı zamanda iradesini manipüle ederek farklı değerlendirmeler yapmasına neden olacak

⁵⁸ el-Kalem 68/4.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 8/368.

⁶⁰ Müslim, *el-Câmi'*, "Salatü'l-Leyl", 139; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni ibn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), "el-Hükmu fi men kesera min şeyen", 2, 2333; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavut-Muhammed Kâmil Karabeleli (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "Salatü'l-Leyl", 1342.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 8/368.

nefsî duyguların da etkisi altındadır. Dolayısıyla insanların konu hakkında farklı düşünceler ve yorumlar yapmaları kaçınılmaz olacağından söz konusu erdemli davranışlarla ilgili olarak ortak bir şuur yerine keyfiliğin ve göreceliğin hâkim olduğu bir anlayış gelişecektir. Şu hâlde erdem hakkında belirli ve standart bir değerlendirme kriterinin bulunmayışından evrensel bir ahlâktan da söz edilemeyeceğinden bir kimsenin davranışının erdemli olup olmadığını nitelemek de mümkün olmayacaktır.⁶² Bu nedenle Mâtürîdî, herkesin kendini doğruya en yakın kabul ettiği bir ortamda insanlar arasındaki anlaşmazlıkların ve çekişmelerin kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Böyle bir durumda çekişmelerin sona erdirilip gönüllerin belirleştirilmesi hususunda hakemlik yapacak birine ihtiyaç olduğunu bu görevi de en iyi peygamberlerin yerine getireceğini belirtir.⁶³

Nübüvvetin ispatında Mâtürîdî'nin dikkat çektiği diğer bir husus doğruluk ile sosyal adalet anlayışının insanlar tarafından benimsenmesinde nübüvvet olan ihtiyaçtır. Peygamberler adalet ve doğruluk gibi erdemlerle bunların karşıtı olan zulüm ve yalanı hatta bu ikisi dışında kalan ve mahiyeti tam olarak anlaşılmayan çoğu şeyleri açıklığa kavuşturmuşlardır.⁶⁴ Peygamberlerin üstünlüğü tamamen nübüvvet için seçilmiş olmalarından kaynaklanmamaktadır. Ona göre Peygamberlerin, nübüvvet vazifesi söz konusu olmasa bile, erdemli ve hayırsever olmaları nedeniyle

⁶² Talip Özdeş, "Kur'an'da iman-Ahlak ilişkisi", IX. Kur'an Sempozyumu -Kur'an'da Ahlaki Değerler- (Ankara: Fecr Yayınları, 2007), 82-83.

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, 182; Ahlâkın teorik boyutunu dikkate alınarak sorulan "Doğru nedir?" önemli bir soru olmakla birlikte pratik boyutunu içeren "Neden ahlâklı olmalıyım?" sorusu da en az onun kadar önemlidir. Zira hırsızlığın veya zayıfları ezmenin kötü bir davranış olduğunu teorik olarak herkes bilir. Ancak ahlâkla ilgili doğru bir teori inşa etmek mümkün olmakla birlikte pratik açıdan dinî bir dayanağın bulunması kaçınılmaz görünmektedir. Zira güçlü biri zayıf olana zarar vermek istediğinde zarara uğramayacağını bilmesine rağmen onu bunu yapmaktan alıkoyacak rasyonel bir dayanağın oluşabilmesi için ahiret inancının olması gerekmektedir. Dolayısıyla ahlâk yasalarını teorik olarak oluşturmak ve bilmek yeterli olmayıp onların pratize edilmesinde güçlü bir rasyonel temelin de bulunması zarurî olup söz konusu bu temel ancak ilâhî bildirimle kurulabilir. Bk. Emre Dorman, "Tarihsel ve Teolojik Açısından Deizm ve Eleştirisi", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm-Sempozyum Bildiri Kitabı*, ed. Vecihi Sönmez vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 231.

⁶⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 179.

âlemlere üstün kılınmış olmaları mümkündür.⁶⁵ Peygamberlik, nihai noktada vehbî olmakla beraber bu görev tevdi edilmeden önce peygamberlerin kendilerini hayra ve iyiliğe kanalize ettikleri görülmektedir.⁶⁶

Mâtürîdî, Hz. Peygamberin düşmanları tarafından sihirbaz,⁶⁷ kâhin⁶⁸ ve şair⁶⁹ olarak nitelendirildiğini ancak asla yalancı olmakla itham edilmediğini aksine onu doğru ve güvenilir biri olarak vasıflandırdıklarını belirtir.⁷⁰ Hz. Muhammed güvenilir olduğu gibi dünya serveti ve politik çıkar karşısında da erdemli bir duruş göstermiştir. Mekkeli müşriklerin tebliğde yapacağı küçücük bir taviz karşılığında dünyada pek çok kişinin yüksek derecede arzu duyacağı servet ve liderlik teklifini kabul etmemiş onları geri çevirmiştir.⁷¹ Bütün bu erdemli davranışların Hz. Peygamberin şahsında toplanmış olması, aslında hissi bir mucizeye ihtiyaç olmaksızın onun nübüvvetinin ispatı için yeterlidir

Sonuç

Her insanın kendi amel defterini yazdığı dünya hayatında varlığının niçinliğini bilmesi çok önemlidir. Zira bu, hayatın amacının ne olduğu hakkında önemli bir soruyu cevaplamaktadır. Nübüvvet müessesesi denenme dünyasında insanoğluna ebedi saadeti kazanma hususunda rehberlik etmektedir. Çünkü insanın, görünür âlemde yaptıklarının ceza veya mükâfat şeklinde bir karşılığının olacağı bilgisine akılla ulaşması mümkün olmadığından güvenilir bir elçiye ihtiyaç kaçınılmaz olmaktadır. Zira her ne kadar akıl eylemlerin ve nesnelere yapısı hakkında iyi veya kötü, yararlı veya zararlı şeklinde hüküm vermeye muktedir olsa da nihai anlamda iyiliğin neden yapılması gerektiği, kötülükten de neden sakınılması gerektiğini dayandıracak sağlam bir temel inşa etmekten uzaktır. Bu noktada nübüvvet kurumunun merkezi bir konumda olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te`vîlâtü Ehli's-sünne*, 4/154.

⁶⁶ Mehmet Şaşa, "Nübüvvet I", *Sistemik Yaklaşımla Kelam Araştırmaları 1-2*, ed. Ekrem Uysal (İstanbul: Mütercim Yayınları, 2020), 365.

⁶⁷ Yûnus 10/109.

⁶⁸ el-Hâkka 69/42; et-Tûr 52/29.

⁶⁹ el-Hâkka 69/41.

⁷⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 191.

⁷¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 203.

Kelâm ekollerinin nübüvvetin gerekliliği konusunda ileri sürdükleri görüşlerin Tanrı tasavvurlarından mülhem olduğunu görmekteyiz. Mu'tezile salah-aslah ilkesi çerçevesinde Allah'ın kulları için en iyi olanı yaratmasını O'na vacip kıldığından şer'i konularda bilgilendirmek için onlara elçilerin gönderilmesini de zorunlu görmüştür. Eş'arîlere göre ise peygamber göndermek Mu'tezile'nin savunduğunun aksine Allah'a vacip değildir. Allah, kullarına lütfederek peygamber göndermiş ve onlara dini hükümleri bildirmiştir. Mâtürîdî gelenek nübüvvetin gerekliliğini Allah'ın lütfu ve hikmeti açısından değerlendirir. Onlara göre nimet vereni tanıma ve ona nasıl şükredileceğini öğrenmek için elçilere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda peygamberlerin gönderilmesinde birçok hikmetler bulunmaktadır.

Mâtürîdî, nübüvveti inkâr edenlerin görüşlerini geçersiz kılmak için rasyonel temelli sosyolojik, antropolojik ve psikolojik argümanlardan yararlanmışır. Nübüvveti ispat noktasında ise kanıtları iki ana başlık altında değerlendirmiştir. Bunlardan ilki ahlâk temelli erdemlilik ikincisi de mucizelerdir.

Peygamberlerin ahlâki ilkelerle donatılmış kişilikleri vahyin muhatapları tarafından kabulünde önemli bir rol oynamıştır. Son peygamber Hz. Muhammed'in "el-Emin" lakabını alacak derecede toplum tarafından güvenilir bir kişiliğe sahip olması vahyin de güvenilir bir kaynaktan geldiği inancını perçinlemiştir. Hz. Peygamberin hayatı başından sonuna kadar düşmanlarının dahi kabullendiği erdemli bir çizgide seyretmiştir. Mâtürîdî, bu nedenle nübüvvetin ispatında erdemli olmayı hissî mucizelerden önceler. Gerçekten de bir ömür boyu ahlâkî ilkelerden ödün vermeden, en ufak dahi olsa bir yalpalanma göstermeden istikamet üzere bir hayat sürmek her insanın başarabileceği bir şey değildir. Erdemli bir kişiliğe sahip olmak aslında inkârcılara karşı hissî mucize gösteren peygamberin karşı tarafı ikna etmesinde olmazsa olmaz bir unsurdur. Zira doğru ve güvenilir olmaktan uzak birinin ortaya koyduğu mucize kaynağın güvensizliğinden dolayı bir anlam ifade etmez. İşte bu nedenle Mâtürîdî, nübüvvetin merkezine haklı olarak erdemli olmayı yerleştirmiştir.

Kaynakça

- Akalın vd., Şükrü Hâluk (ed.). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Aslan, İbrahim. "İmâm Maturidî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2014), 33-54.
- Aydemir, Abdullah. *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 7. Basım, 2012.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi 'u's-sahih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsîru'n-Nâsır. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâli Abdülmelik b. Abdillâh. *Kitabu'l-irşâd ilâ kavâti'i'l-edille*. thk. -. thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ - Alî Abdu'l-Munîm Abdu'l-Habîb. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1950.
- Dorman, Emre. "Tarihsel ve Teolojik Açından Deizm ve Eleştirisi". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm-Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Vecihi Sönmez vd. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnavut-Muhammed Kâmil Karabeleli. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyeye, 1430.
- Evkuran, Mehmet. *Ahlâk Hakikat ve Kimlik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.
- Işık, Kemal. *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde İmân Allah ve Peygamberlik Anlayışı*. Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980.
- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed el-Hasen. *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. thk. Daniel Gimaret. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1987.
- İbn İshak, Muhammed. *es-Sîret'n-Nebeviyyetü*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. Beyrut: Dâru Türesi'l-'Arabîyye, 1406.
- Kādî Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasen b. Ahmed el-Hemedânî. *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl (en-nübüvât ve'l-mu'cizât)*. thk. Muhammed Mahmud Kasım. Kahire, 1382.
- Kādî Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasen b. Ahmed el-Hemedânî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. Kahire: el-Mektebetü'l-Vehbe, 3. Basım, 1996.

- Kılıç, Ünal. "Hz. Peygamber'in Ahlak'ı ve Güzel Ahlaka Verdiği Önem". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2009), 79-97.
- Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî ibn. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- Martı, Huriye. "Hz. Peygamber'i Ahlâkî Bir Model Olarak Benimsemenin Önündeki Engeller Üzerine". *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2014), 1-12.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Kitâbü't-Tevhîd*. thk. Fethullah Huleyf. İskenderiye: Dârü'l-mârifî'l-Mısriyye, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vilâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdi Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. Beyrut: Dâru Türesi'l-'Arabîyye, ts.
- Öncül, Remzi. *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Özcan, Hanifi. "Mâtürîdî'ye Göre 'Hikmet' Terimi". *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 2/6 (1988), 42-46.
- Özdeş, Talip. "Kur'an'da iman-Ahlak ilişkisi". IX. *Kur'an Sempozyumu - Kur'an'da Ahlaki Değerler-*. 79-93. Ankara: Fecr Yayınları, 2007.
- Pezdevî, Sadru'l-İslâm Ebu'l-Yusr Muhammed. *Usûlü'd-dîn*. thk. Peter Linss Hans. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye lit-Türâs, 2005.
- Sâbûnî, Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr. *el-Bidâye fi usûli'd-dîn (Mâtürîdîyye Akâidi)*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 1998.
- Şaşa, Mehmet, "Nübüvvet I", *Sistemik Yaklaşımla Kelam Araştırmaları I-II*, ed. Ekrem Uysal, İstanbul: Mütercim Yayınları, 2020, 343-371.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b Abdilkerîm, *Milel ve Nihal*, çev. Mustafa Öz, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011
- Şekeroğlu, Sami. "İnsanın Ahlaki Ontolojisine Mâtürîdî Bir Bakış". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/30 (2013), 129-138.
- Şekeroğlu, Sami. "Mâtürîdî Ahlak'ında 'Erdem' Fikri". *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 173-189.

Tancî, Muhammed b. Muhammed b. Tâvî't- "Ahlakın Önemi ve İslâm Dinine Göre Temelleri". *İslâm Medeniyeti* 33 (1973).

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn. *Şerhu'l-Akâ'id*. thk. Ali Kemal. Beyrut: Dâru ihyai't- turasi'l- Arabiyye, 2014.

Yaran, Cafer Sadık. "İslâm Ahlâkında Erdem". *İslâm Ahlâkı Temel Konular Güncel Yorumlar*. ed. Muhammet Şevki Aydın - Ahmet Hadi Adanalı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/279-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.